ЄВРОПА 24.06.2024 | Артем Шрайбман

Робота з майбутнім

Низька популярність євроінтеграції в Білорусі – не константа громадської думки. Але що з цим можна зробити?

Скоро виповниться рік із варшавської конференції демократичних сил Білорусі, на якій вони ухвалили резолюцію з однозначним геополітичним вибором – на користь Євросоюзу. Але якщо еволюція опозиції в проєвропейський бік із 2020 року була постійною і, можна навіть сказати, органічною, то цього ж не можна сказати про білоруське суспільство.

Усі проведені останніми роками опитування в Білорусі фіксують, що на користь євроінтеграції висловлюються в середньому 10-20 відсотків респондентів залежно від формулювання запитання, дати і методу дослідження. Ці цифри можуть бути спотворені через страх білорусів чесно відповідати на політичні запитання. Але, за доступними дослідженнями цього феномена, на запитаннях, пов'язаних із війною, проукраїнський сегмент «недобирає» через це в середньому близько 9 відсоткових пунктів. Можна припустити, що в питаннях про геополітичні орієнтації спотворення, пов'язане зі страхом, схоже. Це означає, що на користь ЄС може насправді виступати 20-30 відсотків білорусів. Решта більшості розподіляється між вибором на користь союзу з Росією і нейтралітету. Причому якщо до 2023 року нейтральну, рівновіддалену від усіх полюсів зовнішню політику стійко обирала відносна (а інколи й абсолютна) більшість, то в останніх опитуваннях на перше місце з 40-50 відсотків респондентів став виходити союз із Росією.

Цей дрейф, найімовірніше, відбувається тому, що білоруси починають сприймати нейтралітет як дедалі менш досяжний ідеал у ситуації гарячої війни в регіоні та союзницьких зобов'язань Мінська перед Москвою. Саме за цією логікою стагнує підтримка євроінтеграції. Останні дослідження на основі глибинних інтерв'ю показують, що основна причина, через яку білоруси не обирають Євросоюз у питаннях на тему геополітичної орієнтації, полягає якраз у недосяжності й навіть небезпеці цього шляху просто зараз в очах людей.

Євроскептицизм білорусів пов'язаний не із запереченням ними європейських цінностей. Суспільство вважає цей шлях недосяжним і навіть небезпечним просто зараз.

Євроскептицизм білорусів, таким чином, пов'язаний не із запереченням ними європейських цінностей, як показали і масові протести 2020 року, і свіжі дослідження на тему соціального контракту в Білорусі. Причини куди більш прагматичні. Суспільство не бачить ні геополітичної можливості вирватися з-під російського контролю, ні шансів на те, що економіка переживе такий розрив, ні бажання ЄС відкривати для Білорусі двері.

Навпаки, тренд останніх років – послідовне зведення залізної завіси на західному кордоні Білорусі. Провокації режиму на кордоні з організованими потоками мігрантів із третіх країн, співучасть у війні та висилка з країни більшості литовських і польських консулів призвели до того, що отримати в Білорусі шенгенську візу стало багатомісячним квестом. Білоруси втратили світову першість за кількістю віз, які щорічно отримують на душу населення: з 700-800 тисяч до 2020 року вона впала до 160 тисяч у 2023-му. У чергах на небагатьох усе ще відкритих пунктах пропуску на кордонах із Литвою та Польщею іноді доводиться стояти понад добу.

Багато політиків у сусідніх країнах, особливо в Литві, дедалі частіше розглядають білоруське суспільство як джерело загроз. Цей аргумент використовують, зокрема, популісти, щоб заробити легкі політичні очки. Це призводить до посилення міграційного законодавства і зниження контактів між білорусами та іншими європейцями.

Ставка демократичних сил на євроінтеграцію як свій новий пріоритет явно йде врозріз і з актуальною громадською думкою, і з трендом на ізоляцію Білорусі від Заходу

У цьому сенсі ставка демократичних сил на євроінтеграцію як свій новий пріоритет явно йде врозріз і з актуальною громадською думкою, і з трендом на ізоляцію Білорусі від Заходу. Однак драматизувати ситуацію не варто. В історичній перспективі ця розбіжність опозиції у вигнанні та сьогоднішнього медіанного білоруса навряд чи матиме серйозне значення.

Білоруська громадська думка з питання геополітичних орієнтацій на довгих дистанціях є волатильною. Щонайменше тричі за історію проведення опитувань на цю тему – у 2009-2011, 2012-2013 роках і восени 2020-го соціологи фіксували домінування проєвропейських настроїв над проросійськими. Не вдаючись у різні причини кожного з цих сплесків, важливо розуміти, що ми можемо побачити їх у

майбутньому, і не раз.

Але для того щоб суспільство прийшло в цю точку, спочатку мають зникнути ті ментальні бар'єри, які сьогодні стримують проєвропейські настрої. Євросоюз має знову стати реалістичнішим і безпечнішим вибором, а союз із Росією – перестати сприйматися як жорстка колія, з якої Білорусь не може вибратися, зберігши свою економіку і суверенітет.

Такі глибокі трансформації не можуть відбутися лише тому, що опозиція буде ефективно переконувати білорусів, що їм треба хотіти в Євросоюз. Потрібні більш серйозні політико-економічні зміни в усьому регіоні, як-от припинення війни в Україні, ослаблення Росії або її підтримки білоруської економіки, більша відкритість Євросоюзу білорусам. І в такій ситуації ландшафт громадської думки в Білорусі буде зовсім іншим, тому що багато хто з сьогоднішніх фобій щодо ЄС і прив'язаностей до Росії просто перестануть бути актуальними.

Тому нинішня відірваність демсил від більшості білорусів щодо цієї теми на так важлива. У той момент, коли у цих політиків з'явиться можливість повернутися в країну і поборотися за уми і голоси людей, і Росія, і її відносини з Білоруссю, і саме суспільство вже будуть іншими. А без тектонічних змін, які відкрили б дорогу до колишньої готовності білорусів обирати Євросоюз, опозиція і так навряд чи повернеться в країну – статус-кво в регіоні сприятиме консервації існуючого режиму в Білорусі.

Значною мірою доля європейського майбутнього Білорусі, як і багато іншого, вирішується на полі бою в Україні

Гнітюча реальність полягає в тому, що мало які з перерахованих змінних залежать від демсил і навіть від політики їхніх західних партнерів на білоруському напрямку. Значною мірою доля європейського майбутнього Білорусі, як і багато іншого, вирішується на полі бою в Україні.

Але опозиції й тим на Заході, хто хотів би одного дня побачити європейську Білорусь, набагато важливіше поставити собі запитання: чи все вони роблять для того, щоб якщо не наблизити, то хоча б не віддаляти цей момент своїми руками? І тут є два очевидних треки для докладання зусиль, де цих зусиль ніколи не буде достатньо.

По-перше, йдеться про мобільність і зв'язки білорусів з Європою. Переорієнтація туристичних та освітніх потоків білорусів із Заходу на Схід, приватного бізнесу, не замішаного у війні та підтримці

режиму, з європейського ринку на ринки Росії, Китаю та інших азіатських країн – усе це в інтересах лише білоруського та російського режимів. Якщо внаслідок довгих років політичної ізоляції Мінська (які цілком можуть на нас очікувати) виросте покоління людей, які не пам'ятають, що таке регулярні поїздки в ЄС або навчання в західних університетах, буде ослаблено головний фактор майбутньої європеїзації Білорусі – суспільний запит.

Тому за цілком природних переживань про безпеку східних членів ЄС і НАТО політикам цих країн важливо мати на увазі довгострокові витрати від замикання білоруського суспільства за тією ж залізною завісою, за якою вони хочуть тримати московський і мінський режими.

Західним політикам важливо мати на увазі довгострокові витрати від замикання білоруського суспільства за тією самою залізною завісою, за якою вони хочуть тримати московський і мінський режими

А білоруським демсилам важливо постійно нагадувати про це своїм західним візаві. Зважаючи на дефіцит людських ресурсів в опозиції, а також ту увагу, яку Захід має для білоруської проблеми, варто розставити пріоритети. Замість витрачати час та енергію з обох боків на віртуальні проєкти будівництва паралельної держави зі своїми органами, виборами та паспортами, можна сконцентруватися на тих питаннях, які реально впливають на життя та майбутнє білорусів.

Другий, пов'язаний із відкритістю кордону, пріоритет – підтримка незалежних медіа в найширшому сенсі цього слова. Без альтернативної інформації, зокрема про те, яким є справжнє життя в Євросоюзі, складно розраховувати, що в суспільстві зростатиме або навіть зберігатиметься тяга до європейського вибору.

Агресивна білоруська і російська пропаганда, якою оточена більшість білорусів, щодня переконує їх у тому, що ЄС – царство вічної кризи, злочинності та морального занепаду. Без можливості так само активно відвідувати ЄС, як до 2020 року, для багатьох білорусів незалежні медіа залишаються єдиним нагадуванням про те, що в телевізорі їм намагаються продати альтернативну реальність.

Пріоритетом тут має бути інституційна, а не проєктна підтримка тих медіа, які показують успіхи у збереженні та збільшенні своєї аудиторії, незважаючи на репресії та цензуру в Білорусі. Для цього самі редакції варто заохочувати до присутності на різних платформах, які сьогодні популярні й доступні в Білорусі. І знову-

таки, з огляду на скорочення міжнародної уваги та коштів, доступних для білоруських медіа, як ніколи важливо правильно розставляти пріоритети, ідентифікуючи стійких гравців сектору. Запуск авторських проєктів, що живуть пів року – рік, або мікромедіа, які працюють на одну й ту саму невелику аудиторію, виглядає як недозволена розкіш у наші дні.

Проблема з цими рекомендаціями полягає в тому, що вони за визначенням не можуть дати швидкого ефекту. Але альтернатива цим заходам – продовжувати плисти за інерцією і пасивно спостерігати за тим, як європейський народ у географічному центрі Європи занурюють на її історичні задвірки.

Артем Шрайбман

Артем Шрайбман (Artyom Shraibman) - політичний аналітик, засновник Sense Analytics, запрошений експерт Берлінського центру Карнегі.